

точність, а щодо першого, то, слушно на-  
вівши приклад із пісні на слова Ю. Рибчинсь-  
кого “Ой летіли дикі гуси”, В. Святовець по-  
дає такий коментар: “Очевидно, захоплений  
алітеративним рядом пір’я, подвір’я, повір’я,  
автор не звернув увагу на фактичну неточність:  
порівняння пір’я з народним повір’ям, яке  
нібито закотилось (?) у траву” (Поетичний  
синтаксис.— С. 6). По-перше, там не лише алі-  
теративний, а й асонансний ряд. По-друге,  
незрозуміло, до чого тут знак запитання ко-  
ментатора. Оскільки йдеться про порівняння,  
то порівнювати в художньому тексті можна  
будь-що із будь-чим. Це не є “фактична не-  
точність”. Інша річ, що перед нами — приклад  
не лише авторської глухоти (вельми розплив-  
частий термін запропонував класик), а про-  
сто *халтури* (цей нетермінологічний термін  
пропоную отут принагідно): Ю. Рибчинський,  
напевне, згадав правило вживання апостро-

фа й винятки, коли він також вживається навіть  
після *p*. Ще якби замість “у траву” додав “у  
бур’ян”, то назвав би, здається, всі винятки.  
Тобто, це елементарний несмак, на основі  
якого потім створено стилізацію під народну  
пісню: виручили музика Ігоря Поклада та ча-  
рівне виконання Ніни Матвієнко.

Як бачимо, і зауваження та міркування  
щодо деяких дефініцій можуть бути суто сма-  
ковими. А загалом словники В. Святовця на-  
писані на належному фаховому рівні, добре  
проілюстровані прикладами, мають необхід-  
не методичне забезпечення (вступні статті,  
післямова, бібліографія).

Варто побажати авторові попрацювати й над  
фонікою. На жаль, і суто поліграфічна якість  
першого видання досить низька, друге видан-  
ня вже значно охайніше.

Анатолій Ткаченко

## НАЦІОНАЛЬНА САМОБУТНІСТЬ ЖАНРУ

---

**Ткаченко Олена. Українська класична елегія:  
Монографія. — Суми: Вид-во СумДУ, 2004. — 256 с.**

---

Елегія — один із ліричних жанрів, який  
виражає мрійливість, зажуру, пісенність,  
філософічну вдумливість, тонке й вишукане  
естетичне світосприйняття зокрема та пси-  
холого-естетичну природу внутрішнього  
світу українця загалом. Своєю ж чергою,  
саме це зумовило й національні особливості  
становлення й розвитку жанру в українській  
літературі. Однак українське літературознав-  
ство ще недостатньо приділяло увагу з’ясу-  
ванню цих особливостей, а відтак і природі  
жанру та його місцю в літературному по-  
ступуванні. В наслідку нерідко складалося  
враження, що елегія в українській літера-  
турі завжди перебувала на узбіччі, відхо-  
дила, так би мовити, на другий план, губи-  
лася з-поміж інших жанрів та жанрових  
різновидів. Подавши в оцінюваній праці чітку  
картину становлення й розвитку українсь-  
кої елегії, О. Ткаченко достатньо вмотиво-  
вано, отже, й переконливо, спростувала  
подібні думки, уявлення та переконання.

Насамперед зауважмо, що монографія має  
продуману й чітку побудову. У першому  
розділі зроблено стислий огляд світової літе-  
ратурно-естетичної думки про природу та істо-  
рію жанру, що дало змогу визначити основні  
напрями дослідження: своєрідність психологі-  
зму, реалістичні спрямування в розвитку ук-  
раїнської елегії, її взаємозв’язки з література-  
ми слов’янських та інших європейських народів.

Зіставивши особливості поезики та психоло-  
гізму української елегії з елегією в давньог-  
рецькій (Тіртеї, Феогнід, Архілох, Солон), дав-  
ньоримській (Катулл, Тібулл, Овідій), польській  
(К. Яніцький, Я. Кохановський), французькій  
(Ж. Дю Белла, П. Ронсар), італійській (К. Ландіно,  
А. Бекадоллі, Т. Страцці) та в інших європейсь-  
ких літературах, дослідниця доходить виснов-  
ку, що через посередність латиномовних ук-  
раїнських письменників (Ю. Дрогобич,  
С. Кленович, Павло Русин, З. Красна), духовну  
творчість Д. Туптала, Ф. Прокоповича,  
К. Транквіліона-Ставровецького, Д. Наливайка,  
К. Зіновієва й ін., цей жанр в українській літера-  
турі ввібрав такі його класичні ознаки, як еле-  
гійний дистих, скорбні мотиви, самозаглиб-  
леність роздумів, самопізнання, журливу то-  
нальність змісту, але розвивався все ж таки на  
національній основі.

Внутрішній світ ліричного героя в елегійній  
творчості, скажімо, тих же К. Зіновієва, І. Ве-  
личковського, Ф. Прокоповича, І. Некрашеви-  
ча позначений очевидними світськими впли-  
вами. Щирість поетичної оповіді, релігійний  
ліризм, довершеність поетичної форми в мо-  
литовно-покаяльній елегії підготували ґрунт  
для появи філософської елегії з її роздумами  
про смисл людського буття, призначення лю-  
дини в цьому світі. Відтак елегія набувала по-  
вчального спрямування, їй ставало властивим  
критичне сприйняття світу. Ф. Прокопович,

приміром, стверджував, що кохання — то не гріх. Суперечливість внутрішнього світу ліричного героя як характерна ознака художнього мислення І. Величковського зумовила й життєрадісну, життєлюбну спрямованість його елегій, переосмислення християнських образів відповідно до соціальних проблем свого часу. Елегії І. Мазепи, Г. Сковороди, інших авторів XVI — XVIII століть засвідчили вихід за межі загальноновизначених усталених взірців, що виводило їх творчість з-під релігійних впливів у реалістичне русло, надавало їм відкресленого вияву почуттів, поглиблювало особистісне начало у сприйнятті навколишнього світу та вираженні внутрішніх почуттів і переживань. Особливістю давньої української елегії, на думку О. Ткаченко, є й поглиблена увага до історії України, побутових описів, живої народнорозмовної мови, зв'язок із українськими народними піснями та думами, епіко-героїчне начало.

Визначивши національні особливості елегії в давній українській літературі, дослідниця визначає таким чином і її місце в тогочасній європейській літературі. Це ж і зумовило поширення української елегії, насамперед у слов'янських, зокрема, сербській та російській, літературах, її вплив та становлення цього жанру в них. Із другого ж боку, такі особливості становлення елегії зумовили подальше оновлення, збагачення й урізноманітнення її жанрових форм і різновидів у творчості поетів-романтиків Т. Шевченка, Ю. Федьковича, М. Старицького, П. Грабовського, І. Франка, Лесі Українки, В. Самійленка та інших авторів.

Прикметно, що пошуки нових жанрових форм та різновидів української елегії в XIX ст. також ішли самобутнім шляхом. Українських письменників не задовольняло насамперед саме визначення жанру, тому вони надавали елегії суто національних ознак, які найбільшою мірою відповідали самій природі українського мислення. Саме з цим О. Ткаченко пов'язує появу таких суто національних видозмін елегії, як “думка” й “поменник”, рідкісне злиття, наприклад, у творчості Т. Шевченка, І. Франка, П. Грабовського, Лесі Українки особистісного, суспільного й загальнонародного, порушення в них проблем державотворчих перспектив тощо. До того ж герої елегійних творів в українській літературі 2-ї пол. XIX ст. позбувся винятковості, характерної для доби романтизму. Тепер він постає як жива людина. На прикладі елегій Ю. Федьковича, П. Грабовського, Лесі Українки, В. Самійленка та інших письменників дослідниця зримо й чітко окреслює ці відмінності:

як і в романтиків, несприйняття героєм світу, спрямованого проти людини, тепер має інший характер, він не відгороджується від людей, не протиставляє себе їм та світові, адже йому болять ці суперечності і його душевний біль — результат трагічних суперечностей дійсності, спричинених поневоленням країни, тяжким становищем української нації в лещатах російської імперії, боротьбу за звільнення з-під яких він вважає своїм призначенням і святим обов'язком. У такій єдності особистого, суспільного й загальнонародного О.Ткаченко вбачає основне спрямування в розвитку цього жанру, новаторство творців української елегії 2-ї пол. XIX ст., її національну самобутність порівняно з елегією в тогочасних західноєвропейських літературах. Цим же, своєю чергою, вона визначає також місце й значення українських митців у розвитку цього жанру в їхній творчості.

Водночас зауважмо, що в О. Ткаченко, на жаль, не знаходять глибокого й усебічного розвитку думки про філософську природу елегійного художнього мислення, що, на нашу думку, суттєва її ознака. Як і в працях інших українських дослідників, тут лише робиться наголос на медитативності, філософській проблематиці аналізованих творів. Зміст же їх розкривається далеко не завжди глибоко й усебічно. Поза увагою залишається діалектика співвідношення зображення й вираження, оцінка явищ і узагальнення ідеалів тощо. Мали би бути всебічніше розкритими й народнопоетичні джерела української елегії. Приміром, елегії І. Мазепи та Ю. Федьковича не зводяться лише до переспіву фольклорних мотивів та образів, використання слів здрібніло-пестливого значення тощо. Тут насамперед маємо художнє вираження в них національного характеру, таких особливостей національної психіки, як вишуканий естетизм, насолода безкраїм, солодке самозабуття, вияв національної картини світу в них тощо. Аж ніяк не виправдане, на нашу думку, надмірне послуговування чужоземними поняттями, як “гомодієгетичні ліричні наратори”, “авторські індивідуальні інтенції”, “дискурсивні практики” тощо.

Та незважаючи на окремі недоліки й упущення, “Українська класична елегія” О. Ткаченко — цілісне й завершене дослідження, позначене прагненням подати власне розуміння природи жанру, сформувати свою сукупність поглядів на історію його становлення й розвитку, що, як було сказано вище, їй значною мірою і вдалося зробити.

*Олексій Вертій*